

6. Там само. – P. 85-86.
7. Там само. – P. 86.
8. Там само. – P. 85.
9. Reed, Arthea, J. S., and Bergemann, Verna, E. In the Classroom (An introduction to Education). – The Dushkin Publishing Group, Inc. – 1995. – P. 146.
10. Там само. – P. 148.
11. Spruill, Julia C. Women's life and Work in the Southern colonies. – New York. – Norton. – 1972. – P. 112.
12. Traditions of American education. – New York. – Basic Books, Inc. – 1977. – P. 163.

*Барановська Л.В.
Білоцерківський державний аграрний університет*

СУЧАСНИЙ СТАН НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ПРОФЕСІЙНОМУ ВЕРБАЛЬНОМУ СПІЛКУВАННЮ

Сучасна наука все більше схиляється до думки, що спілкування як об'єктивний вид життєдіяльності кожної особистості виступає своєрідним мистецтвом, де є свої правила, особливості, секрети, знати які потрібно кожному спеціалісту. Знання студентами логічних основ різних видів спілкування – невід'ємна умова їхньої ефективною діяльності. Адже, здебільшого, лише у спілкуванні здобуваються знання і соціальний досвід, формується особистість. Крім загальних закономірностей спілкування майбутній фахівець має засвоїти й сукупність знань про професію та спеціальність, якими він оволодіває. Вони наповняють спілкування професійним змістом. Професійне спілкування має допомогти особистості студента зростати, підвищувати свій інтелектуальний та фаховий рівень.

Процес навчання студентів професійному вербальному спілкуванню відбувається у вищих закладах освіти, які здійснюють фахову підготовку. Який же сучасний стан справ із навчанням такого виду? Почнемо із загальної психологічної підготовки, яка дає можливість студентам засвоїти психологічні основи спілкування, закласти фундамент під професійне спілкування. У

вищих аграрних закладах освіти третього та четвертого рівнів акредитації протягом останніх років викладається навчальна дисципліна "Основи психології та педагогіки" в обсязі одного кредиту. Її введено до навчальних планів аграрних спеціальностей з метою поліпшення гуманітарної підготовки студентів вищої професійної школи, поглиблення гуманізації навчання. Однак, не дивлячись на директивні вказівки Міністерства освіти та науки, ця дисципліна викладається не на всіх факультетах аграрних вищих закладів освіти. Наприклад, у Національному аграрному університеті цей курс слухають студенти 6 факультетів (підготовка студентів у цьому закладі освіти здійснюється на 11 факультетах), у Білоцерківському державному аграрному університеті вона викладається студентам двох факультетів, що опановують 8 спеціальностей (а всього в університеті 6 факультетів). Викладачі цієї дисципліни докладають зусиль щодо отримання студентами знань із психології особистості, про психічні стани та процеси, основні педагогічні категорії, про сутність процесу навчання та виховання, особливості змісту, технологій навчання у вищій школі. Однак не завжди приділяється належна увага проблемі психологічної взаємодії людей. Для її обговорення відводиться недостатньо навчального часу. При вивченні матеріалу, пов'язаного із проблемою спілкування, звертається увага на класифікаційні ознаки спілкування, засоби його здійснення. Потребує поліпшення як проблематика занять, так і методика їх проведення. Викладачам необхідно поглибити зміст курсу за рахунок введення до нього матеріалу про різні аспекти аналізу спілкування, основи створення під час спілкування безконфліктних ситуацій, вирішення проблем конфліктології, про різні стилі спілкування, вимоги до керівників, які покликані створювати у трудових колективах сприятливий психологічний мікроклімат.

Вербальний аспект спілкування – важливий аспект навчання студентів вищого аграрного закладу освіти професійного вербального спілкування. Знання про нього закладаються на заняттях із ділової української мови. Ця дисципліна, на відміну від попередньої, викладається на всіх факультетах. Її вивчають студенти всіх сільськогосподарських спеціальностей. Даний курс суттєво поліпшує мовленнєву ситуацію у вищій професійній школі, сприяє повному переходу на викладання навчальних дисциплін українською мовою. Навчання студентів рідної мови є справою державною, оскільки

ки воно є запорукою якісної підготовки майбутнього інтелектуального потенціалу молоді Української держави – її національної інтелігенції. Адже іноді зустрічаються такі ситуації, коли певна кількість студентів вищих аграрних закладів освіти, які постійно спілкуються в позанавчальний час російською мовою (це, здебільшого, стосується мешканців міста або й сільської місцевості, як правило, східних та південних регіонів України) і навчальні дисципліни хочуть вивчати теж російською мовою. Окремі викладачі, всупереч Закону України "Про мови", йдуть їм назустріч. Цю ситуацію часом виправдовують тим, що, мовляв, студентам і так важко навчатись, адже ще не з усіх навчальних дисциплін видані українською мовою підручники, посібники, методичні рекомендації і вказівки, робочі зошити.

Сам факт уведення ділової української мови до навчальних планів із сільськогосподарських спеціальностей є позитивним. Однак є багато суб'єктивних та об'єктивних факторів, що перешкоджають тому, щоб дана дисципліна відіграла ключову роль як у підвищенні мовно-мовленнєвої грамотності студентів, так і в їх навчанні професійного вербального спілкування. Багатьох викладачів ділової української мови дивує позиція вищих інстанцій, котрі здійснюють аналіз стану навчання даної дисципліни у вищих аграрних закладах освіти. Регулярно перевіряється рівень залишкових знань студентів із фундаментальних дисциплін. Щорічно підвищуються вимоги до мовних знань та мовленнєвих умінь та навичок студентів. Однак, відповідно до директивних документів цього ж міністерства, кількість годин на вивчення даної дисципліни мізерна – один кредит (тобто 54 години), причому в багатьох вищих аграрних закладах із різних причин ця кількість зменшена до 36 годин. Мінімальна кількість годин з ділової української мови у вищих закладах освіти не вирішить проблему становлення української мови як державної [3; 9–10].

Незважаючи на незначну кількість годин з ділової української мови, викладачі даної дисципліни передають студентам знання, виробляють у них навички спілкування рідною мовою. З цією метою викладається матеріал про мовне нормування. Поглиблено опановуються відомості про культуру мови та мовлення. У студентів виробляються практичні навички з правильного використання різноманітних мовних засобів залежно від сфери, ситуа-

ції спілкування та мети висловлювання. Їх навчають професійної мови шляхом роботи з науковою термінологією, пов'язаною з конкретним фахом, виробляють у них навички офіційного спілкування (розмова по телефону, публічний виступ, проведення переговорів, оформлення службової кореспонденції). Однак у роботі з навчання студентів професійного вербального спілкування на заняттях з ділової української мови є й певні недоліки. Вони стосуються, зокрема, того факту, що значна кількість викладачів має власні установки щодо вивчення даного курсу. Як зазначає Ядвіга Януш, "в усіх вузах кинулися навчатися складати ділові папери, хоча цілком очевидно, що їх складати можна лише за умови наявності потрібних знань з української мови. І до того ж, чи всі готуються бути секретарями, щоб складати ділові папери?" [3; 10]. Окремі викладачі ділової української мови забувають, що викладання цієї дисципліни не може бути ізольованим від викладання інших навчальних курсів. Все, що відбувається на заняттях з рідної мови, має підпорядковуватися цілеспрямованому і ґрунтовному формуванню майбутнього фахівця-аграрника. Ці заняття мають допомогти студентам засвоїти основи професії та оволодіти спеціальністю, допомогти розширити загальну наукову ерудицію і, звичайно, навчити професійно спілкуватися.

Закон України "Про мови" виявив численні мовні проблеми у вищій професійній школі. Вони, насамперед, стосуються переходу на викладання професійно орієнтованих та спеціальних дисциплін українською мовою. Значна частина студентів негуманітарних, зокрема й аграрних, вищих закладів освіти ще не усвідомила, що мова – багатоплановий соціальний феномен, жива творчість народу. У таких закладах освіти через відсутність фінансування не вистачає словників, навчальних підручників та посібників, методичних рекомендацій та вказівок українською мовою. Усне та писемне мовлення студентів має великі відхилення від норм, закріплених чинним "Українським правописом" (невміння коментувати лексичні та фразеологічні одиниці, фонетичні та морфологічні явища, синтаксичні конструкції та стилістичні засоби).

Викладання дисциплін "Ділова українська мова" та "Основи психології та педагогіки" у вищих аграрних закладах освіти сприяє закладенню фундаменту для навчання студентів професійного вербального спілкування. Основна ж практична робота проводиться на заняттях із професійно орієнто-

ваних та спеціальних дисциплін. Саме вони наповнюють спілкування аграрників професійним, фаховим змістом. Основними формами занять із цих дисциплін є лекції, практичні, лабораторно-практичні заняття. Ми погоджуємося з думкою багатьох вчених про те, що саме лекція є основною формою і методом всебічного формування молодого спеціаліста через навчальний процес. На ній студенти активно, іноді пасивно, навчаються професійного спілкування. На вироблення комунікативних навичок та формування комунікативних здібностей студентів впливають як методика читання лекції, так і її змістовність. У вищих аграрних закладах освіти лекційні заняття проводяться досвідченими педагогами на належному науковому та методичному рівні. Вони є ефективним засобом впливу на студентів, формування їхньої здатності спілкуватися професійно, коли лекція є не простим джерелом інформації, яке заміняє читання підручників та довідкової літератури, а засобом активного введення її слухачів до глибинних проблем науки. Як свідчать дослідження науковців, 87% студентів, слухаючи лекцію, надають перевагу тим заняттям, на яких навчальний матеріал викладається аргументовано та обґрунтовано [1; 92]. А цього можна досягти, здебільшого, в лекціях проблемного характеру. На них викладачі розглядають ключові питання науки, яка вивчається, і викладення матеріалу ведеться проблемно. Цей метод має переваги над методом інформаційної передачі готових істин, як свідчать наші спостереження, якщо викладач сам є дослідником, мислить динамічно, то й викладання проводиться у проблемному, пошуковому плані. Лекції цієї категорії викладачів і в дидактичному аспекті характеризуються якісними показниками. При їх підготовці та проведенні враховується вік студентів, курс навчання, попередня підготовка (після загальноосвітньої школи, після технікуму чи коледжу). На заняттях наявна мотивація діяльності, витримана сувора регламентація структурних компонентів, лекції відзначаються ґрунтовною логічністю. Багато досвідчених викладачів не читають текст лекції, а розмірковують разом із студентами (тобто проводять її, використовуючи метод дискурсії), уміють захопити аудиторію логікою аналізу. Ними чітко формулюються висновки, робиться установка для самостійної роботи, даються методичні рекомендації, наявні відповіді на запитання. Активізує увагу студентів зв'язок лекційного матеріалу з життєвими прикладами – яс-

кравими, переконливими, особливо тими, що є ілюстрацією власних досліджень викладача. Результати наших досліджень свідчать, що студентам імпонує самостійність думки, суджень педагога, які прослідковуються в лекції. За нашими спостереженнями, 25–30% викладачів вищих аграрних закладів освіти лекції читають з певним емоційним підйомом, навіть пафосом. Такі заняття справляють враження на студентів і підсилюють їхню увагу. У таких випадках діє закономірність злиття думок і почуттів за активного сприймання, яка допомагає глибше проникати у суть явища, що вивчається, повніше й ґрунтовніше його запам'ятовувати. Емоційність лекцій з професійно орієнтованих та спеціальних дисциплін має свою особливість: вона не така виразна і яскрава, як, скажімо, з гуманітарних дисциплін. На них інтелектуальні емоції лектора виявляються в переконливих судженнях, у ясності та чіткості методологічних та наукових позицій. Студенти, слухаючи "спокійну", але висококваліфіковану лекцію, будучи глибоко захоплені її змістом, відчувають радість пізнання і бажання дізнатися більше. Емоційно збагачуються лекції і за рахунок вдалих порівнянь, цікавих ситуацій.

Значний вплив на студентів під час слухання лекції справляє сама особистість викладача. Оптимістичний тон, доброзичливе ставлення до студентів, життєрадісність лектора надають лекціям емоційного забарвлення. Велике значення в активному сприйманні лекції має мова її викладу. Як правило, у вищих аграрних закладах освіти лекції читають висококваліфіковані фахівці – доктори та кандидати наук. А тому читання лекцій, на відміну від проведення практичних занять, відбувається із дотриманням основ культури мови. А це означає, що в усній та писемній формах лектори дотримуються норм української мови. Знання з мовної нормативності допомагають варіативно передавати думки. Значна кількість викладачів вищих аграрних закладів освіти володіють і основами мовно-мовленнєвої майстерності: вміють переконливо, чітко, логічно, багато, різноманітно, естетично висловлювати думки під час читання лекцій. Варто звернути увагу на роботу педагогів-лекторів з термінологічною лексикою. Вони широко користуються науковою інтернаціональною лексикою, вчать студентів добирати до неї відповідну власне українську. Професійно оперують латинськими назвами.

Ми проаналізували позитивні елементи, які властиві лекціям з професійно орієнтованих та спеціальних дисциплін. Вони суттєво впливають на результативність навчання студентів професійного вербального спілкування. Особистість лектора з притаманними їй загальнолюдськими рисами (доброзичливість, оптимізм, життєрадісність, емоційність), професійною компетентністю фахівця, методичною майстерністю педагога виступає важливим професійно-комунікативним зразком для наслідування студентами. Наслідування є генетично закладеним методом отримання знань. У дитячому віці ми користуємося переважно ним, доки не сформується наша свідомість. Цей метод залишається значимим у житті людини й на подальших етапах її розвитку. Ми обираємо ідеал і свідомо наслідуємо його. А тому поведінка викладача є надзвичайно важливою для наслідування студентами, бо для них вона є і своєрідним джерелом знань.

Однак, незважаючи на високий освітній та науковий рейтинг викладачів-лекторів вищих аграрних закладів освіти, ще не всі вони самим процесом проведення лекційних занять сприяють навчанню студентів професійного вербального спілкування. Як свідчать наші спостереження, негативний вплив щодо цього мають ті лекції, на яких викладачі прагнуть максимально полегшити студентам розуміння матеріалу – позбавляють їх необхідності міркувати, самостійно мислити. Не виправдовує себе й інша крайність – надання студентам повної самостійності при вивченні окремих тем чи розділів. Знижує активність сприймання матеріалу лекція, в якій відсутня мотивація, не врахований рівень попередньої підготовки студентів. Така лекція виступає лише способом передачі знань, а не методом формування фахівця в навчальному процесі вищого закладу освіти. Методика лекцій не завжди достатньо теоретично обґрунтована, вона часто зводиться лише до техніки. Часом викладачі перенасичують лекцію фактичним матеріалом, і вона стає невдалою, непереконаливою, їй бракує наукового аналізу. Нерідко лектор не вкладається у відведений йому час, встигаючи подати чи не половину матеріалу, спантеличених студентів він відсилає до підручників або ж обіцяє їм дочитати лекцію наступного разу. Є педагоги, які не продумують змістовну сторону лекції, більше покладаються на інтуїцію. Лекція виявляється загальною, бездоказовою. Робота з підготовки лекції не

може бути успішною, коли викладач, нехтуючи дидактичними закономірностями, не ставить чітко виражених навчально-наукових завдань і чітко не відбирає матеріал та ілюстрації. Нечіткість постановки завдань лекції, недоступність студентам її логіки, невідповідність змісту поставленій меті значно ускладнюють її сприйняття, не дозволяють проникнути в суть питань, що розглядаються. Все це не дає можливості студентам уявити модель лекції та більш чітко виділити суттєве та значиме. Окремі викладачі вважають, що лекція буде цікавою тоді, коли студенти не знають ні її теми, ні плану. Дійсно, стан очікування незвичайного і невідомого підтримує цікавість. Однак це підходить для публічної, епізодичної лекції, розрахованої на широку аудиторію. Читання ж у вищому навчальному закладі лекції всліпу, без завдань, плану, характеристики стану питання виправдовується лише як виняток. Запропонований логічний план полегшує досягнення як навчально-наукових, так і комунікативних завдань. Дотримання загальної логіки лекції поглиблює сприйняття окремих та загальних висновків. Складно студентам сприймати висновки, подані в готовій, догматичній формі. Вони, на відміну від тих, що витікають із спільно осмисленого розгляду матеріалу, потребують простого механічного заучування.

Значна кількість викладачів професійно орієнтованих та спеціальних дисциплін вважають, що емоційність – важлива ознака лекції, але це стосується переважно лекцій із соціально-гуманітарних наук. На заняттях фахового спрямування, на їхню думку, цей елемент є необов'язковим. Ми вважаємо, що сухе викладення матеріалу спричиняє байдуже ставлення студентів до нього, обмежує можливості пошуку. Разом з тим, окремі викладачі читають лекції на надзвичайно високому рівні емоційності. Ця крайність відволікає увагу студентів від процесу конспектування лекції. Виникає певна суперечність між інтересом до емоційно насиченої лекції, коли вона слухається ніби на одному диханні, і безпосереднім інтересом до процесу лекції, коли увага зосереджується на її записові. У мовному оформленні лекцій також наявні певні недоліки. Це стосується, зокрема, того факту, що не приділяється належна увага роботі з латинськими термінами, що є складними назвами. Студенти самі полегшують процес їх запам'ятовування, даючи цим поняттям жаргонні назви: лапті на трасі, де це моя хата (лат. *Leptinotarsa decemlineata* – жук колорадський); Антон по-

мер (лат. *Antonomus romogum* – яблуневий довгоносик). Використовуються й вульгарні та лайливі слова. Завдання викладачів полягає в тому, щоб подати складний запозичений матеріал у доступній для студентів формі, а також намагатися їхню мовну "творчість" спрямувати в нормативне русло.

Зазначені недоліки, властиві як змістові, так і методиці проведення лекцій фахового спрямування, знижують ефективність процесу навчання студентів професійного вербального спілкування.

Практичні заняття є засобом формування активних навичок студентів професійного вербального спілкування. У цьому напрямку велику роль відіграє робота викладачів з вироблення у студентів навичок професійного усного спілкування. Наприклад, на заняттях з ветеринарної фармакології та клінічної діагностики під керівництвом педагогів студенти постійно повторюють хід хімічної реакції, зміст фармакологічного протоколу, порядок обстеження систем тварини. Виробляються навички фахового спілкування шляхом поєднання вербальних та невербальних засобів. Причому невербальні засоби спілкування мають специфічний характер. Вони допомагають ґрунтовніше проаналізувати суть явищ, що вивчаються. Так, досліджуючи хвору тварину на заняттях з клінічної діагностики та терапії, студенти факультету ветеринарної медицини пояснюють, де знаходиться межа серця, шлунку, доповнюючи вербальне пояснення жестами, що мають форму прямої, ламаної, перпендикулярної лінії.

Загальними недоліками навчання студентів спілкуванню на практичних заняттях фахового спрямування є такі, коли викладачі намагаються передати якомога більше знань, умінь та навичок студентам, нехтуючи тим, що складовою і необхідною умовою фахової підготовки є навчання студентів професійному вербальному спілкуванню.

Стиль спілкування викладачів та студентів суттєво впливає на ставлення студентів до навчання. Надзвичайно велика дистанція між ними часто призводить до того, що студенти бояться звернутися до викладача за поясненням, приховують своє нерозуміння матеріалу. Невелика дистанція, неформальні стосунки можуть викликати у студентів ілюзію необов'язковості, небажання глибоко засвоювати дисципліну. Трапляються випадки, пов'язані з виникненням конфліктних ситуацій у спілкуванні. Їх причинами можуть бути: необ'єктивність викладача в оцінці студента, неадекватно за-

нижена оцінка його здібностей і знань, безтактність у спілкуванні. Усе це може викликати глибокі емоційні травми [3; 39]. У практиці спілкування викладачів вищих аграрних закладів освіти зустрічаються випадки, коли вони не намагаються зрозуміти й прийняти позицію інших учасників спілкування. Це егоцентричний підхід. У студентів викладачі не бачать особистості, не намагаються проинтиситися його інтересами, дозволити йому мати свої погляди, особисту думку. Такі стосунки призводять до чисто інформативного зв'язку між педагогами та вихованцями. Окремі викладачі можуть вести себе під час спілкування відповідно до соціальних та професійних стандартів. А це, у свою чергу, може призвести до втрати ними здатності до природної поведінки.

У поданому вище матеріалі ми намагалися стисло проаналізувати стан навчання студентів вищих аграрних закладів освіти професійного вербального спілкування. Головною фігурою процесу навчання студентів спілкування є, звичайно, викладач, а тому йому необхідно пам'ятати, що над своєю власною комунікативною культурою потрібно постійно працювати. Адже студенти вважають його взірцем для активного та пасивного наслідування.

Література

1. Кобыляцкий И.И. Основы педагогики высшей школы. – Киев–Одесса: Вища школа, 1978.
2. Семиченко В.А. Психология общения. – К.: Магістр, 1998.
3. Януш Ядвіга. Українська мова в економічному вузі // Дивослово. – 1999. – № 2.

*Борисов В.В. |
Краматорський економіко-гуманітарний інститут*

НОРМАТИВНИЙ ОБРАЗ ЛЮДИНИ – ВІДБИТТЯ ВАЖЛИВИХ РИС ЕТНОСУ

Нормативний образ людини і нерозривно пов'язані з ним мета, завдання і методи діяльності завжди залежать і в багатьох випадках похідні від притаманній культурі імпліцитної теорії людини. Зазначимо, що слово